

**Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca,
Facultatea de Studii Europene**

Teză de doctorat

**Formarea poporului român reflectată în
manualele de istorie ale secolului al XX-lea.
Elemente constitutive, stereotipuri și „public use”
al strămoșilor**

Rezumat

Conducător științific:
Prof. univ. dr. Nicolae PĂUN

Doctorand:
Casian C. POPA

Cluj-Napoca
mai 2013

CUPRINS

I. Introducere, argumentație și metodologie	1
Istoricul problemei și tematica	1
Delimitări conceptuale	8
Elemente de metodologie și tehnici de cercetare	21
II. Formarea popoarelor neolatine în dezbateră contemporană	23
Problematica	23
A. Rolul Celților și Galilor ca premergători ai Europei. Istorie și istoriografie	27
A 1. Celți și categorii conexe celticității	32
A2. Schimbarea de paradigmă	33
A 3. Celții – cultură arheologică și etnicitate	37
A 4. Celții și identitățile regionale. Cazul spaniol	39
A 5. Concluzii	42
B. Problemată romanizării	44
B. 1. Stat și civilizație romană. Reperele culturale ale unei paradigme	45
B. 2. Schimbarea de paradigmă	49
B. 3. Cum putem defini romanizarea?	50
B. 4. Criticii romanizării	56
B. 5. Unele concluzii:	60
Excurs: Romani și barbari în istoriografia antică	62
Conceptualizarea barbarității. Herodot și urmașii săi	62
„Barbarii” în istoriografia de epoca romană	67
„Barbarii” și „poporul ales”. Istoriografia iudeo-creștină a Antichității târzii ..	70
Concluzii	78
C. Populațiile barbare și rolul lor în formarea popoarelor europene	78
C 1. Emergența populațiilor germanice în istoriografia europeană	81
C 2. Francii - O istorie comună, două versiuni	84
C 3. Problemată istoriei slavilor și „sovietizarea” științei etnogenezei	86
D. Formarea poporului român. Paradigmă și repere istoriografice	90
Concluzii	113

III. Legislația educației în România secolului al XX-lea. Politică și învățământ 116

Etapizarea legislației învățământului din perioada 1896 – 1989	119
A. Perioada 1896 – 1924	120
Legislația educației (1896 – 1924)	126
B. Perioada 1924 – 1939	143
Legislația educației (1924 – 1938)	147
C. Perioada 1939 – 1948	161
Legislația educației (1939 – 1948)	164
D. Perioada 1948 – 1968	172
Legislația educației (1948 – 1968)	175
E. Perioada 1968 – 1989	179
Legislația educației (1968 – 1978)	180
Concluzii	194

IV. Formarea poporului român reflectată în manualele de istorie ale secolului al XX-lea. Componente și stereotipuri..... 197

A. Statutul manualului școlar – între didactică și instrument de propagandă	198
B. Stereotip și prejudecată. Mecanisme de formare și implicații	205
C. Problematika formării românilor reflectată în textele manualelor școlare. Stereotipuri și clișee istoriografice.....	215
Manualele A.D. Xenopol (1878-1907)	216
Manualele Grigore G. Tocilescu (1889-1907)	225
„Scandalul manualelor”: conflictul Gr. Tocilescu – I. Bogdan, N. Iorga, Th. Avramescu-Aguletti	238
Manualele Theodor Avramescu-Aguletti (1902 – 1936)	245
Manualele Th. Aguletti - M. Petrescu (1921-1935)	259
Manualele N. Iorga (1908-1929)	266
Manualele Orest Tafrali (1921-1935)	274
Manualele D.D. Patrașcanu (1914 – 1935)	286
Manualele N.A. Constantinescu (1915-1938)	299
Manuale Emil Diaconescu (1929 – 1946.)	307
Manualele Ion S. Floru (1923-1935)	314
Manualele Ioan I. Lupaș (1921 – 1944)	319
Manuale Ion. D. Arginteanu (1926 – 1929?)	331
Manualele Andrei Oțetea (1936-1940)	334

Manuale Grig. Mich. Cotlaru (1935-)	340
Manualele Nicolae Ioan (1935-)	344
Manuale Gh. C. Teodorescu (1936-)	348
Manuale Enache N. Popov(-Barariu) (1937-)	353
Manuale Traian Ciufu (1937)	356
Manualele Scarlat Lambrino, Virgil Arbore (1935-1940)	363
Manualele P. P. Panaitescu (1927-1943); (reeditare 1991-1996)	371
Manualele C.C. Giurescu (1939-1943)	385
Manuale premergătoare celor comuniste (1945-1946)	405
Manualul unic Iordănescu, Arbore, Lazăr (ediție unică 1945)	405
Manuale de istorie a României din perioada 1947 – 1989	421
Manualele Roller (1947-1956/1960)	422
Manualele D. Almaș, Gh. Georgescu-Buzău, Aron Petric (1958-1970)	449
Modificări survenite în învățământ în deceniile VII și IX din secolul al XX-lea și impactul acestora asupra manualelor și predării istoriei	462
Manualele Dragne, Ionescu, Iordănescu (1970-1980)	464
Manualele C-tin Daicoviciu, M. Constantinescu, (Șt. Pascu) (1970-1989)	474
Manualele H. Daicoviciu, P. Teodor, I. Cîmpeanu (1980-1989)	485
Concluzii	501

V. Considerații finale	508
-------------------------------------	------------

Bibliografie	523
---------------------------	------------

Anexe:

Anexa I. Lista titularilor portofoliului educației și învățământului din guvernele statului român, perioada 1862-2010	575
--	------------

Cuvinte-cheie: identitate, stereotip, manual școlar, etnogeneză, celți, latinitate, germani, slavi, barbari, strămoși asumați, grup de referință, „public use”, prejudecată, politici educaționale, imagine, ideologie, continuități.

Prezenta teză de doctorat intitulată „Formarea poporului român reflectată în manualele de istorie ale secolului al XX-lea. Elemente constitutive, stereotipuri și „public use” al strămoșilor” și-a propus să răspundă la o întrebare: „În ce măsură imaginea noastră despre propriii noștri strămoși, transmisă prin intermediul manualului de istorie, a suferit modificări de-a lungul secolului al XX-lea?”. Cercetarea, identificarea și asumarea unor strămoși cât mai iluștri a avut un scop legitimant în legătură cu diferitele proiecte ale prezentului. Strămoșii nu pot fi din acest punct de vedere inocenți. Scopul vizat de această teză a fost acela de a identifica la nivelul portretului strămoșilor, stereotipurile care au frecvența cea mai mare de-a lungul unei lungi perioade de timp cuprinsă între sfârșitul secolului al XIX-lea și sfârșitul secolului al XX-lea, așa cum reies ele din textele manualelor școlare.

Subiectul tezei este conex problematicii identitare de la nivelul țărilor europene, abordând temele fondatoare. Aceste teme reprezintă încă o puternică miză socială, la nivelul publicului larg european rămânând subiecte cu o puternică componentă emoțională. Cu atât mai mult, în România, acest subiect rămâne unul foarte sensibil, capabil să mobilizeze energii și dispute, să antagonizeze reprezentanții școlilor istorice, și să lezeze sentimentele multora dintre cetățenii români.

Conceptualizările fenomenului etnogenezei au fost fundamental marcate de registrul conceptelor operante în societatea și politica modernității europene. Deși intențiile oamenilor de știință care au contribuit la crearea imaginilor clișeu despre strămoși au fost animate de onestitate indiscutabilă, contextul politic, patriotismul, diferitele seturi de informații accesate selectiv, dar și alte variabile i-au făcut pe cercetătorii fenomenului din ultimele decenii să observe o distorsionare a conținuturilor științifice, sau o „ideologizare a discursului științific”.

Ceea ce au în comun majoritatea categoriile de strămoși analizate în această lucrare (celții, romanii, germanicii, slavii, tracii) e apartenența revendicată la o indo-europenitate, conceptualizată în termeni lingvistici. Modelele de interpretare științifică a fenomenelor culturale cărora le-au fost asignate corespondențe etno-lingvistică au impus și generalizat această interpretare distorsionată a realităților, iar factorul politic le-a instrumentat ideologic. Ulterior, în

a II-a jumătate a secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea, preocuparea majoră în ceea ce-i privește pe propriii strămoși, a fost identificarea cu ajutorul arheologiei a unui „spațiu originar” și a ariei de răspândire lingvistică și culturală a acestor strămoși. Un alt aspect comun între aceste categorii de strămoși a fost asumția unei omogenități și de unități incredibile a fiecărei categorii asumate. Acest lucru a și generat multe idei privind acțiunea monolită, coerentă, concertată și consecvent planificată, (proiectată în termeni de actori statali) a acestor categorii înglobante de strămoși. Spre exemplu, imaginea unei „structuri sociale celtice”, sau a „societății geto-dace”. La fel, pentru mult timp statul roman a fost perceput ca un actor unic, ce-și planifica politica de expansiune, colonizarea și romanizarea dintr-un singur centru, într-o manieră unilaterală și inconturnabilă. Identic, despre toți germanicii s-a acreditat ideea că deși inferiori cultural celților, erau populații războinice prin excelență. Tot astfel, slavii au fost considerați victime ale sălbăticiiei germane datorită faptului că erau niște populații agricole pașnice, numeroase, și organizate „democratic”. Repetarea constantă și indistinctă a acestor clișee și stereotipuri pentru o lungă perioadă de timp de către generații de cercetători, profesori și de diferitele publicații de popularizare, ori pe canalele media au generat o longevitate demnă de invidiat a acestor percepții, transmise ca atare la nivelul publicului larg. Una dintre consecințele majore a fost proclamarea inegalității „raselor” și a etniilor asociate lor și alunecarea înspre consecințele tragice, deja bine cunoscute.

Trebuie spus de la bun început faptul că teza nu încearcă să soluționeze felul în care s-a produs etnogeneza românească și formarea limbii române, ci reflectarea acestor teme fondatoare la nivelul manualului de istorie de-a lungul unui secol. De altfel, mai subliniez și faptul că nici o eventuală „rezolvare” a procesului etnogenezei românești nu va rezolva și problema identității românești, care trebuie înțeleasă ca parte dintr-o altă problemă. „Obsesia” față de temele fondatoare pe spațiul întregului continent european a rămas constantă și de-a lungul secolului al XX-lea. Până prin anii '70 putem constata păstrarea aceluiași *pattern*-uri în ceea ce privește percepția populațiilor europene. Ultimele patru decenii de cercetări ne-au adus însă un volum extraordinar de informații, în paralel cu conceptualizarea unor noi modele de interpretare a acestora. De aceea, multe dintre vechile noastre cunoștințe în legătură cu strămoșii și originile popoarelor neo-latine, vor trebui modificate și reformulate într-o manieră adecvată și pentru consumul unui public larg. Ar fi timpul ca majoritatea stereotipurilor științifice să fie abandonate și corectate, în paralel cu popularizarea adecvată pentru segmentul de consumatori din afara lumii științifice. Găsirea unui limbaj comun al specialistului care să întâlnească nevoile

cetățeanului simplu, dar curios să afle mai multe despre trecut și despre componentele identitare, într-o lume globală, în care aspectele economice sunt cele care determină comportamentul consumatorului, rămâne un deziderat important. Problema comunicării acestor noi dimensiuni ale cunoașterii strămoșilor va rămâne pentru mult timp o provocare majoră.

Teza și-a propus în principal să valorifice la nivel documentar manualele școlare de istorie din statul român de-a lungul secolului XX, privilegiind nivelul secundar de școlaritate, gimnaziul și liceul. Celălalt criteriu de selecție, materialele sunt cele destinate școlilor teoretice în limba română. Lucrarea completează cele câteva abordări deja existente în istoriografia românească, însă împinge mai departe un orizont cronologic care în cazul celorlalte lucrări se oprește la anul 1947. După cunoștința noastră această teză este singurul demers științific care tratează manualele pe întreaga durată a secolului al XX-lea, coborând jaloanele la sfârșitul secolului al XIX-lea. O altă deschidere operată se referă la relaționarea temei cu elemente dinspre psihosociologie, prezenta lucrare poate deschide noi perspective în ceea ce privește cercetarea istoriografică și didactică. Subiectul tezei este o altă noutate prin faptul că asumă o temă de antichitate reflectată în secolul XX și o relaționează cu fenomenele societale.

Structura tezei de doctorat a fost împărțită în patru capitole care adoptă o schemă explicativă concentrică. Primul capitol, „Introducere, argumentație și metodologie” se referă la motivație și la metodologia adoptată, în timp ce cel de-al doilea capitol intitulat „Formarea popoarelor neolatine în dezbateră contemporană” abordează selectiv și pe componente etno-lingvistice dezbateră europeană cu privire la unele categorii de populații identificate ca strămoși de către diferitele popoare neo-latine din Europa. Accentul cade pe problematica formării popoarelor neolatine, însă referiri se regăsesc și în ceea ce privește și celelalte familii de popoare. Componentele avute în vedere au fost selectate potrivit unei scheme „tradiționale” adică cea a celor trei straturi componente din procesele etno-lingvistice ale popoarelor neo-latine, așa cum erau ele conceptualizate: sub-strat (autohton), strat (roman) și ad-strat (germanic și/sau slav). În cadrul acestui capitol am utilizat și acreditat un termen deja utilizat în literatura din Occident, cel de „public use” al celților, introdus în circulație de către profesorul Gonzalo Ruiz-Zapatero. Am considerat că sunt elemente suficiente, mai ales pentru perioada comunistă, pentru a evidenția un astfel de fenomen și pentru restul Europei, inclusiv pentru România. Pornind de la exemplul spaniol am asumat conceptul de „public use” al strămoșilor. Pe lângă aceste teme am abordat și alte problematici conexe, insistând mai ales asupra schimbării de paradigmă din disciplinele socio-umane. Ca urmare firească a acestor probleme am introdus un excurs intitulat „Romani și

barbari în istoriografia antică”, subiect care schițează succint principalele repere ale imaginii barbarului reflectată în sursele antice și cele ale antichității târzii, bazându-mă pe cele câteva lucrări care au abordat temele barbarității dintr-o perspectivă a dihotomiei cealaltă - „poporului ales”. Excursul poate fi considerat ca un element clarificator pentru stereotipurile identificate în textele din capitolul al IV-lea. Pentru o mai mare claritate referitoare la cazul românesc, în ultima parte a capitolului al II-lea, „Formarea poporului român – paradigmă și concepte istoriografice” a fost abordată tema urmărind un demers de identificare a schemei de transmitere la nivelul istoriografiei românești a temei etnogenezei.

În cel de-al treilea capitol, denumit „Legislația educației în România secolului al XX-lea. Politică și învățământ”, m-am ocupat de relația existentă între politică și educație, trecând în revistă legislația educației din statul român, între anii 1893-1989. Am evidențiat acele elemente legislative care reliefau miza legiutorului, precum și elementele care se deschid spre intervenția ideologică și politică în actul educațional. În acest capitol am subliniat atât consecințele proiectelor politice asupra învățământului, dar și felul în care o viziune politică sau ideologică a marcat societatea și școala. Acest capitol face legătura dinspre dezbateră politică și efectele acesteia reflectate în manualele școlare, analizate în cel de-al patrulea capitol.

În fine, cel de-al patrulea capitol intitulat „Formarea poporului român reflectată în manualele de istorie ale secolului al XX-lea. Componente și stereotipuri” este cel mai voluminos și cel mai aplicat dintre toate celelalte. Aici au fost grupate în câte 3 subcapitole seturi de problematice conexe subiectului. Obiectivul major al acestui capitol a fost întocmirea unui „catalog” al stereotipurilor din manualele de istorie care, indiferent de interpretarea noastră actuală, să fie un reper pentru viitoarele cercetări. Prima subcomponentă A, intitulată „Statutul manualului școlar – între instrument didactic și propagandă” am reluat discuția asupra rolului multiplu jucat de manuale, și în special de cele de istorie, atât din perspectiva unui instrument didactic, cât și ca mijloc de transmitere a unui set de informații pretabile la manipulări și propagandă. Al doilea subcapitol, B, se numește „Stereotip și prejudecată. Mecanisme de formare și implicații”. Aici am sumarizat principalele cunoștințe existente la ora actuală în ceea ce privește conceptele de „stereotip” și cel de „prejudecată”. Această discuție era absolut necesară și pentru că face legătura cu excursul capitolului al II-lea, care prezintă imaginile reflectate în istoriografia antică a unui *outgroup*, studiul de caz ideal fiind „barbarul”. Pe de altă parte consider că o abordare a fenomenelor istorice și cu ajutorul instrumentelor oferite de psihosociologie pot oferi noi tipuri de răspunsuri problemelor istorice identificate în cursul

cercetării. Aici am justificat și explicitat utilizarea termenului „conformism paradigmatic securizant” ce produce efecte negative asupra dinamicii unui grup și are ca rezultat crearea de stereotipuri științifice, cu repercursiuni asupra realității pe care faptul științific consideră că o radiografiază. A treia subcomponentă, subcapitolul C, se intitulează „Stereotipuri și clișee istoriografice reflectate în textele manualelor școlare” și este exemplificarea clișeeilor identificabile în paginile manualelor. Pentru aceasta am selectat zece itemi relevanți pentru problematica abordată în funcție de care am analizat imaginea strămoșilor și procesele legate de etnogeneza românească la nivelul textelor de manual. Cei zece itemi în funcție de care am formulat selecția sunt următorii:

- 1) Prefață, cuvânt înainte al autorului manualului, introducere, motivație;
- 2) Periodizarea/cronologia;
- 3) Identificarea/nominalizarea strămoșilor asumați. Componentele etnogenezei;
- 4) Imaginea autohtonilor: traci, geți, daci. Portretul liderilor: Burebista, Decebal, etc;
- 5) Portretul lui Traian. Fenomenul romanizării;
- 6) Procesul de formare a poporului român;
- 7) Procesul de formare a limbii române;
- 8) Contribuția creștinismului la procesul de formare a românilor;
- 9) Imaginea barbarilor germanici;
- 10) Imaginea și contribuția slavilor la etnogeneză.

Ultimul capitol, „Considerații finale” asumă partea concludivă a tezei în care sunt subliniate atât conceptele operante în ceea ce privește interacțiunea lor cu subiectul cât și efectele rezultate între interacțiunea multiplă a științelor, ideologie, politică, legislație, identitate culturală și manual de istorie. Concluziile sunt prezentate în funcție de fiecare etapă istorică pe diferitele componente și probleme, pentru a insista în ultima parte asupra setului de imagini și stereotipii specifice fiecăruia dintre componentele analizate: autothoni, romani, slavi și germanici. De asemenea, concluziile semnaleză în paralel și problemele structurale identificate în politica culturală a patrimoniului antic, sau cele din învățământ dar, sunt oferite și unele recomandări ca posibile soluții pentru a corecta nu doar stereotipurile ci și efectele acestora, raportate la valorile europene.